Horváth Jenő

A Feltrinelliék. Egy olasz vállalkozó család története (1854–1942)

Luciano Segreto: *I Feltrinelli. Storia di una dinastia imprenditoriale (1854–1942*)

Segreto professzor könyve pontosan arról szól, amit a címe mond: a Feltrinelli család 1854 és 1942 közötti történetéről.

A könyv az ilyen műveknél szokásos *Bevezetés* és *Köszönetnyilvánítás* után majdnem úgy kezdődik, mint a mesék. Észak-Olaszországban, a festői Garda-tó partján, Gargnano városkában és környékén élt egy Feltrinelli család, pontosabban több Feltrinelli család is, egymással közeli vagy távolabbi rokonságban. Feltrinelliéknek gyümölcsöseik voltak (narancs, citrom ültetvények és más gyümölcsöskertek), szőlőik, olíva és szelídgesztenyefáik, részesek voltak a községi legelőkben és erdőkben. Dolgos, törekvő emberek voltak, nem túlságosan gazdagok, de a városka tekintélyes családjai közé számítottak. Faustino Feltrinelli tekinthető a jövendő vállalkozó dinasztia alapítójának, 12 gyermeke közülük az öt fiú az 1854. december utolsó napjaiban a gargnanói községházán a „Ditta Fratelli Feltrinelli" névvel bejegyzett cég első nemzedéke. A cégbejegyzés szerint Feltrinelliék engedélye fa- és élelmiszerkereskedésre szólt.

Az élelmiszer-kereskedelem szerepe gyorsan súlyt vesztett a Feltrinelli Testvérek cégénél – a fakereskedelemmel emelkedtek Olaszország legnagyobb vállalkozócsaládjai közé. Első hallásra meglepőnek tűnhet ez, hiszen, ha felidézzük emlékeinkből, hogy mit is tanultunk iskolai történelemkönyveinkben a 19. század húszas éveitől kibontakozó ipari forradalomról, akkor a gépek, a szén és a vas, a gőzgépek, a gőzhajók, a mozdonyok, a vállalkozók közül pedig a feltalálók és a gyárosok képe tűnik elő. A fa- és azt adóvevő kereskedő – még ha nem is a tűzifára és a tűzifakereskedőre gondolunk – régi, háttérbe szoruló nyersanyagnak, a vele foglalatoskodó ember kiszoruló, letűnő figurának tűnik. Valójában azonban – és ezt Luciano Segreto könyve bizonyítja, nem ilyen egyszerű volt ez a folyamat. Az ipari forradalom új igényt keltett a fa iránt. Elég csak a vasútépítésre gondolni: rengeteg fára lett szükség ahhoz (méterenként két talpfa kell a sínek alá) és majd csak a második világháború után helyezik át a síneket vasbeton „talpfákra", illetve építik azzal. Továbbá, az 1870–1880-as évektől, amikor Európa fővárosai egy-két évized alatt néhány százezres városokból milliós nagyvárosokká növekedtek hasonló mennyiségű fát igényelt az építőipar. A hatalmas pöffeszkedő új középületek, a paloták, a három-négy emeletes lakóházak még fagerendákkal épültek, a vasbeton gerendák csak az új században jelennek meg. A fa, pontosabban fa ipari felhasználása valójában velejárója, társa volt az ipari forradalomnak, a fakereskedő, pontosabban a fa-

nagykereskedő, mint Feltrinelliék legalább annyira kulcsszereplői a korszaknak, mint a gyárosok.

A Feltrinelli Testvérek fészke, Gargnano, a cég alapításkor még a Lombardiai–Venetói Királyság elnevezésű osztrák tartomány egyik községe volt, mire megszületett az egységes Itália a családi vállalkozás működési köre messze túlterjedt a Garda tó környékéről és a centruma is átkerült Milánóba. Az országegyesítés megkönnyítette a terjeszkedést és a Feltrinelli testvérek éltek is a lehetőségekkel. A 19. század utolsó évtizedének elején a vállalkozásnak 12 filiáléja volt Itáliában (egyebek mellett a milánói, a veronai, a mantovai, a velencei, a genovai, a római, a nápolyi és a messinai), hat az Osztrák–Magyar Monarchiában (közöttük a nagyobbak Bolzanóban, Triesztben és Villachban). A filiálék mellett a különböző fakitermelő helyeken a cég több tucat ügynöksége irányította, szervezte. A kitermelőhelyek túlnyomó többsége külföldön volt, hiszen Itáliában már régóta nem volt elegendő erdő. A vállalkozásnak 1892-ben közel 800 állandó alkalmazottja és munkása volt.

A jó hasznot hozó fa-nagykereskedés mellett Feltrinelli cég sikerét növelte, hogy időközben új működési területekre is kilépett, közvetlenül bekapcsolódott a vasútépítkezésekbe. Az olasz országos vasúthálózat kiépítésénél vállalta hidak, alagutak, sőt hosszabb vasútszakaszok építését, rész- vagy akár fővállalkozóként. Feltrinelliék hamarosan az ilyen vállalkozások finanszírozójaként is felléptek, ez átvezette őket a pénzügyi vállalkozások, a bankok világába. Bankokat alapítottak, részvényeket vásároltak és bocsátottak ki, más bankokkal közösen. A Feltrinelli Testvérek ingó és ingatlan vagyona a századfordulóra több millió lírára növekedett (aranyalapú líráról van szó, nem a 20. század végére elinflálódott líráról), amelyek egy része – és megint egy továbblépés – a korabeli nagy európai nemzetközi bankokban volt. A család új nemzedéke már azt a célt tűzte maga elé, hogy vállalkozásait egy nagy ipari- és bankbirodalommá növeli.

Az első világháború kitörése rendkívüli nehézségek elé állította Feltrinelli vállalkozásokat, amelyek rég túlléptek az országhatárokon. Az egymással hadba lépő államok mindenféle embargóintézkedéseket vezettek be ellenségeikkel szemben, lezárultak a szállítási útvonalak, ráadásul a katonai behívások sok képzett, gyakorlott alkalmazottjuktól fosztották meg a céget. Feltrinelliék nem tartoztak a nagy hadianyaggyártók és kereskedők közé, akik rendkívüli hasznot húztak a háborúból, mégsem kerülhették el a „cápák” egy részének sorsát. 1918 elején, a caporettói front összeomlását követően, amikor kormányzat mozgósította a sajtót a „kémek”, az „üzérkedők”, a „hazaárulók” ellen – a kampánnyal a kormányzat tulajdonképpen el akarta terelni a figyelmet a vereség igazi okairól és felelőseiről – letartóztatták Carlo Feltrinellit, a cég pénz- és bankügyeinek fejét is, egyebek között különféle német bankokkal való szabálytalan pénzügyi tranzakciók vádjával. Hét hónapot töltött vizsgálati fogságban, végül kiszabadult, de a „tortúrája” csak 1922-ben zárult le a vádak elejtetésével, azonban nem tudott megszabadulni attól az érzéstől, hogy helyreállíthatatlan csorba esett hírnevén.

Az első világháború végétől a világgazdasági válság kirobbanásig tartó időszak bemutatása Luciano Segreto könyvében még *Szakadatlan felemelkedés* fejezetcímmel szerepel – a negyvenes éveiben járó Carlo Feltrinelli irányításával a cég valóban sikeresen nézett szembe az új korszak kihívásaival. Pedig mennyi minden megváltozott. Megint a fakereskedelmet nézve: az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásával

Olaszországhoz kerültek a dél-tiroli erdők, de bizonytalanná vált Ausztrián belül Karintia státusa, az addigi magyarországi relációból Romániához került Feltrinelliék erdélyi fakitermelési területe, a szlovéniai és a dalmáciai erdők az új délszláv állam, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság keretébe kerültek, orosz relációban a bizonytalan sorsú szovjet állammal kellett kapcsolatot találni. A nemzetközi pénzügyek terén a háború alatt elszabadult infláción túl maga az aranyalapú nemzetközi devizarendszer is megrendült. A Marcia su Rómával Olaszországban hatalomra jutott a fasizmus, 1926-ban elkezdődött a totális rendszer kiépítése. Feltrinelliék mégis nemcsak átvészelték a változásokat, hanem átalakulva-megújulva növekedni, erősödni is tudtak. Új vállalatszervezési elveket vezettek be, átalakították a vállalat struktúráját, banktevékenység területén megerősítették a hitelezést, ami leglátványosabban a Credito Italiano, az egyik legnagyobb olasz hitelbank létrehozásában testesült meg.

Az 1929-ben elkezdődött világgazdasági válság Európába és a fasiszta Olaszországba érkezése is megint új helyzetbe hozta Feltrinelliéket. Luciano Segreto részletesen elemzi a fasiszta kiútkeresés jellegzetességeit, amelyeknek közül leginkább a bankszektorba történő erőteljes állami beavatkozás, az IRI létrehozása érintette közvetlenül a Feltrinelliék pénzügyi érdekeltségeit, amelyeknek mozgástere ezzel példátlan mértékben beszűkült.

Carlo Feltrinelli 1935-ben, 54 éves korában történt váratlanul halálával elkezdődött a család vállalkozásainak szemmel is látható hanyatlása. Fia, Giangiacomo nem léphetett apja helyébe, hiszen mindössze kilenc éves volt. Formálisan Carlo Feltrinelli legfiatalabb öccse, Antonio lett a vállalkozócsalád feje. Ő azonban bátyja haláláig – a család tradícióitól elütően – nem foglalkozott a cég ügyeivel. Festészetet tanult milánói akadémián, műveivel kiállításokon szerepelt. Szakmai képzettsége, jó ízlése, kapcsolatai, a műtárgy-kereskedelemben érvényesülő jó üzleti érzéke alapján jelentős, elsősorban régi és kortárs festményekből álló gyűjteményeke halmozott fel (nagyobb részét a milánói Accademia di belle Arti di Brerára hagyományozta). A kortárs művészetek nagylelkű mecénása is volt. A Feltrinelli vállalkozások ügyeinek vitelét bátyja menedzsereire bízta. Mondén élete 1942 nyarán egy autóbalesetben ért véget. Vele Luciano Segreto be is fejezi a Feltrinelli dinasztia történetét, a második világháború utáni időszakát más történészre hagyva.

Luciano Segreto *A Feltrinelliék* című könyvében családtörténetet írt. A családtörténet a történetíráson belül tulajdonképpen régóta művelt műfaj, még ha nálunk, Magyarországon kevés is van belőle, és az ilyen művek is inkább a korábbi korszakokhoz kapcsolódnak, például arisztokrata-családok történetét mondják el. Nyilvánvalóan közrejátszik ebben a magyar történelem alakulása, hogy nálunk a nagypolgárság tulajdonképpen csak a 19. és a 20. század fordulóján jelent meg és története a második világháború utolsó éveiben, majd néhány év múlva az államosításokkal végképp véget is ért.

Számunkra a családtörténet inkább szépirodalomi alkotásokban, a családregényekben jelenik meg. Mindannyian olvastunk belőlük többet is, tudjuk, hogy a családregény a regény műfaján belül azoknak a műveknek a pontos műfaji megjelölése, amelyeknél a cselekmény középpontjában egy család több generáción átívelő története áll. A családregény talán a legismertebb példája Thomas Mann *A Buddenbrook-ház* című regénye. A családregény jellegzetesen polgári műfaj; a nemzedékek

egymást követő sorstörténete egyben polgárságtörténet, amelyben – Thomas Mann regényében legalább is – a feltörekvés, a konszolidáció és a hanyatlás korszakai követik egymást. A családregényekből is nagyon sok mindent megtudhatunk a 19. és a 20. század, a szeplők korának gazdasági, társadalmi, kulturális, erkölcsi, pszichológia viszonyairól, légköréről – sokszor sokkal többet, mint a rossz gazdaságtörténeti vagy társadalomtörténeti munkákból, a családregények azonban mégiscsak regények, fikciók.

A múlt, a múltba tűnt korok gazdasági és társadalmi folyamatainak történeti rekonstrukciója és elmondása mégiscsak a történész dolga és szakmája, tulajdonképpen ezt a munkát csak ő végezheti el, a tények, a történeti források lehető legszélesebb körének megismerése és feltárása alapján. Luciano Segreto történészmunkát végzett, családtörténetet írt – az pedig, hogy feltárja szereplőinek képességeit, lelki alkatát, jellemét, méghozzá fejlődésükben vagy hanyatlásukban, vagyis a gazdaságtörténészeknél szokatlan módon embereket ábrázol, ráadásul közlendőit olyan nyelvi igényességgel formálja meg, hogy az olvasó már-már úgy érzi, hogy valamiféle családregényt, szépirodalmat olvas – mindezek a történész rendkívüli képességeiről és teljesítményéről tanúskodnak.

A forrásokhoz visszatérve – nyilvánvalóan szerencséje volt a szerzőnek, hiszen ritkán fordul elő, hogy a történész akkora családi levéltárra építhet, mint a Feltrinelliéké, amelyben a vállalkozás iratai mellett megmaradtak a család tagjainak levelei és mindenféle más személyes iratanyaga is. Luciano Segreto azonban nem elégedett meg ezzel a hatalmas levéltári anyaggal, ezen kívül – összeszámoltam – majdnem ötven levéltárban kutatott, az olaszországiakon kívül ausztriai, angliai, franciaországi, horvátországi, magyarországi, németországi, romániai, svájci levéltárakban. Kutató munkájának eredményességéhez hozzájárult, hogy több nyelvet használ anyanyelvi szinten.

Ennyi forrás elolvasására, a mű megírásáról nem is beszélve, persze rengeteg idő szükségeltetik. Segreto professzortól könyvének a bevezetőjében csak annyit tudunk meg, hogy „sok évvel ezelőtt" látott neki ennek a munkának. És közben mennyi mindent csinált! Ha publikációinak listájára pillantunk, hosszan sorakoznak egymásután a könyvek és a tanulmányok, az olasz ipar- és banktörténetről, írások a vállalatszervezés történetéről, tanulmányok az olasz gazdaságnak az európai integrációban vitt szerepéről, tanulmányok az olasz külkereskedelem vagy akár az olasz hadiipar történetéről. Közöttük van olyan is, amely akár mostani könyve prototípusnak tekinthető: a Laterza Kiadónál 2004-ben megjelent *Giacinto Motta. Un ingegnere alla testa del capitalismo industriale italiano* című könyve.

Mielőtt műfajt váltanék, és könyvismertetésem Segreto professzor laudációjába csúszna át, befejezem: figyelmükbe ajánlom ezt a könyvet, amely egy szakmai tudásának teljes vértezettségében álló történész kitűnő műve, amelyből egy vállalkozó dinasztia közel százéves történetén túl sok mindent megtudhatnak annak az országnak a történetéről is, amelyben és részben azért is dolgoztak.

(A szöveg a Budapesti Olasz Kultúrintézetben 2012. május 2-án rendezett könyvbemutatón olaszul elhangzott bevezető szerkesztett változata.)

Luciano Segreto: ***I Feltrinelli. Storia di una dinastia imprenditoriale (1854-1942).*** Feltrinelli Editore, Milánó, 2011. 504 o.